

Мартинюк Р. Теоретико-правові підходи до визначення конституційно-правового статусу президента у змішаній республіці // Актуальні питання реформування правової системи України: Збірник наукових статей за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 2010 р., 4-5 червн.: Луцьк: Волинська обласна друкарня. – 2010. – Т. 1. – С. 220-222.

***Анотація.** У наукових тезах висвітлюються ключові теоретико-правові підходи до визначення конституційного статусу президента у сучасних республіканських формах правління. Відтворюються національні історико-політичні чинники, що спричинили появу відповідних підходів.*

***Аннотация.** В научных тезисах освещаются ключевые теоретико-правовые подходы к определению конституционного статуса президента в современных республиканских формах правления. Отображаются национальные историко-политические факторы, которые обусловили появление соответствующих подходов.*

***Annotation.** The key theoretical and legislative approaches to the determination of the constitutional status of the president in the modern forms of the republican government are covered in the scientific theses. National historical and political factors that caused the appearing of the relevant approaches are presented as well.*

***Ключові слова:** статус, інститут президента, глава держави, форма правління, парламентарна, президентська, змішана республіка, конституція.*

Конституційно-правовий статус президента за змістом конституційних текстів розвинених країн із республіканською формою правління від держави до держави, попри наявні спільні риси, виявляє суттєву несхожість. Конституційні тексти також часто акцентують увагу на тому чи іншому функціональному аспекті влади президента: його представницьких повноваженнях, арбітражній функції, функції забезпечення конституційної законності, повноваженнях у виконавчій сфері, сфері національної безпеки тощо. При цьому важливо відмітити, що інститут президента в державній практиці розвинених країн

демонструє значну різноманітність не лише в аспекті його формально-юридичних характеристик, але й реальної ролі в системі стримувань і противаг, зумовленої вже суто політичними чинниками. Усе це суттєво ускладнює можливість визначення більш-менш усталеного конституційно-правового статусу глави держави. Самі ж національні відмінності конституційно-правової регламентації статусу президента відображають сприйняті в окремих країнах відмінні доктринальні підходи до визначення природи інституту президента та функцій, які покликаний виконувати глава держави. Зокрема, на історичній батьківщині інституту президента – у Сполучених Штатах Америки в середовищі конституціоналістів склалося сприйняття президента насамперед як представника держави в цілому і голови виконавчої влади. Американський підхід до визначення конституційно-правового статусу президента передбачає, що позбавлення глави держави можливості здійснювати виконавчі функції порушує реальний баланс влад і призводить до компетенційного домінування в механізмі влади парламенту. Теоретично структурна й функціональна інтеграція Президента Сполучених Штатів до виконавчої гілки влади обґрунтовується американським підходом до розуміння ідеї “жорсткого” поділу влади. В умовах жорсткого поділу влади уряду як незалежного колегіального вищого органу виконавчої влади не існує, як не існує й посади прем’єра, а всі традиційні повноваження вищого органу виконавчої влади віднесені до прерогатив президента. Виконавча влада, таким чином, персоніфікована Президентом Сполучених Штатів і надана йому в особистій формі.

Парламентарна республіка в повоєнний період була запроваджена в декількох європейських країнах. Однією з перших державно-правових систем, побудованих на началах класичного парламентаризму, стала сучасна Федеративна Республіка Німеччини. Бажання розробників Основного Закону ФРН не повторяти помилок Веймарської Республіки знайшло вираження в посиленні начал парламентаризму в організації механізму влади держави. У ФРН, що є характерною рисою всіх парламентарних форм правління, має місце відчутне “зрощення” Уряду й Парламенту, за якого вищий орган виконавчої

влади керує через свою партійну фракцію Парламентом. Така конструкція влади в умовах стабільної партійної системи і постійного перебування у статусі правлячих двох центристських партій [1, 33] зробила цілком зайвою наявність “сильного” і невразливого з точки зору політичної відповідальності президента. Таким чином, у ФРН Уряд і вся його діяльність практично виведені зі сфери впливу Президента. І хоча Основний Закон у передбачених ним випадках уповноважує Президента на призначення Канцлера, розпуск Бундестагу, здійснення представництва у сфері міжнародних відносин, фактично ці та інші повноваження Президент повинен здійснювати тільки за згодою Канцлера. Останній же відповідальний перед Бундестагом, а не перед Президентом. Інститут контрасигнатури тут слугує ключовим інституційним засобом повного контролю з боку “сильного” Канцлера за діями “слабкого” Президента. Фактично конструкція влади у ФРН навіть гіпотетично виключає можливість концентрації владних повноважень у особі Президента й обмежує його здійсненням представницьких повноважень.

За всієї теоретичної і практичної привабливості парламентарної республіки як найбільш демократичної форми правління, наявний досвід функціонування цих республік у європейських країнах засвідчує, що класичний парламентаризм – це “привілей” для країн із розвиненим, політично структурованим громадянським суспільством, заможним середнім класом і розвиненою партійною системою. За відсутності згаданих умов парламентарні форми правління демонструють нежиттєздатність і, як свідчить політична практика, у ситуації системної кризи звичайно трансформуються в напрямі утвердження президенціалізму. Не дивно, що Четверта Французька Республіка, де існувала неадекватна класичному парламентаризму партійна система, стала класичною парламентарною республікою і водночас, – класичним прикладом для аналізу недоліків парламентарної форми правління.

Згаданим підходам до визначення конституційно-правового статусу президента на Європейському Континенті в 1958 р. був протиставлений альтернативний погляд на природу інституту президента. П’ята Республіка у

Франції стала першим прецедентом реалізації концепції раціоналізованого парламентаризму – змішаної республіки, у якій статус президента набував цілком нових характеристик. Конституція П'ятої Республіки стала результатом пошуку балансу між началами централізації й децентралізації влади. Головною рисою концепції раціоналізованого парламентаризму в аспекті визначення конституційно-правового статусу президента є та, що згадана концепція описує главу держави як особу, яка не утворює окремої гілки влади і, зокрема, не будучи формально поєднаною із системою органів виконавчої влади, виступає в ролі “арбітра”, забезпечуючи взаємодію в системі органів державної влади загалом [2, 62]. Визначення президента в системі поділу влади як арбітра, згідно концепції раціоналізованого парламентаризму, унеможлиблює його віднесення до будь-якої з гілок влади, адже останнє суперечило б виконанню ним посередницької ролі в можливих конфліктних взаєминах між вищими органами держави. Згадана концепція набула на європейських теренах такої популярності, що із плином часу під впливом французької державно-правової теорії в загальноєвропейському фаховому середовищі склалася домінуюча парадигма мислення, яка стверджує, що ототожнення глави держави з якою-небудь однією з гілок влади веде до гіпертрофії влади президента, що, у свою чергу, загрожуватиме порушенням балансу державних влад, і, відповідно, небезпечними деформаціями у практиці здійснення принципу поділу влади. Тому загалом європейський континентальний підхід до пояснення природи інституту президента передбачає, що його (інститут президента) неможливо інтегрувати в жодну з гілок влади.

Вищезгадані підходи до визначення конституційно-правового статусу президента знаходять відображення в чинних конституційних текстах і обумовлюють конституційну модель республіканської форми правління в конкретній державі. Вони ж засвідчують той факт, що в теоретичному плані положення глави держави в системі поділу влади на сьогодні продовжує залишатися предметом наукових дискусій. Як наслідок – у сучасний період фактично відсутні держави з тотожним конституційно-правовим статусом

президента; компетенції кожного з них притаманні іноді суттєві відмінності навіть у межах окремої моделі республіканської форми правління.

1. Тигран Бекназар-Юзбашев. Основы правового статуса политических партий в Германии // Правовой статус политических партий в европейских странах. (Проблемы конституционализма). – Мн.: Тесей, 2003. – 232 с.

2. Филипп Ардан. Франция: государственная система. – М.: Юридическая литература, 1994. – 175 с.